

ОНТОЛОГІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ГРА ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ

Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська

У статті розглянуто якісно нові параметри гібридних війн, пов'язані зі змінами безпекового середовища в умовах глобалізації. Правильна оцінка сутності воєнного конфлікту безпосередньо пов'язана з розробкою та перевіркою на практиці засобів оборони, захисту від агресії. Автори спираються на припущення про зв'язок провідних онтологічних і епістемологічних моделей дійсності з сучасними мілітарними теоріями та новими способами ведення воєнних дій, зокрема про зв'язок гібридної війни з логікою постмодерністського релятивізму і загальною боротьбою із владним порядком. Окрему увагу приділено ролі політики ідентичності та аналізу когнітивного виміру гібридних конфліктів. Проаналізовано зіткнення контрверсійних наративів війни на Донбасі, окреслено негативну роль наративу «внутрішнього конфлікту» та визначено ризики у наявних когнітивних версіях перемоги.

Ключові слова: онтологія війни, гібридна війна, російська агресія, влада, політика ідентичності, конфлікт наративів, когнітивний вимір гібридної війни.

Borys Parakhonsky, Galina Yavorska

THE ONTOLOGY OF THE HYBRID WAR:
INTERPLAY OF HIDDEN MEANINGS

The paper explores some qualitatively new characteristics of hybrid warfare related to the changes in the international security environment in the context of globalization. An adequate definition of the nature of violent conflict is directly linked to the elaboration and testing of means for protection against an aggression. The authors are founded upon the idea that there is a relation between basic epistemic principles and new military theories along with new modes of warfare. The point of issue is about the connection between the hybrid war and postmodern relativism including its struggle against power. Special focus is given to the role of identities together with significance of cognitive domain of hybrid war. The conflict of the controversial narratives on the war in Donbas is examined. The 'civil war' narrative has a negative impact on the Minsk Process. There are also some difficulties and challenges connecting with the concept of victory in hybrid war in Ukraine.

Keywords: ontology of war, hybrid war, Russia's aggression, power, identities, conflict of narratives, cognitive domain of hybrid warfare

Гібридні конфлікти та гібридні загрози визначають специфіку новітнього міжнародного безпекового довкілля. Водночас у військовій та аналітичній спільноті бракує єдності у розумінні сутності гібридної війни. Головне питання полягає в тому, чи змінилася природа сучасної війни, і чи створюють гібридні способи ведення війн принципово нові види воєнних конфліктів, сучасних і майбутніх? Чи, можливо, насправді йдеться лише про застосування нових комбінацій, прийомів і методів воєнних дій, відомих з античних часів, а сутність війни як була, так і залишається незмінною? Значення відповіді на ці суто теоретичні питання зростає, коли вирішувати їх доводиться

в умовах гібридної війни – правильна оцінка сутності воєнного конфлікту безпосередньо пов'язана з розробкою та перевіркою на практиці засобів оборони, захисту від агресії. Для України сьогодні ці питання є ключовими.

Останнім часом проблеми онтології війни починають активно дискутуватися в студіях, присвячених війнам, зокрема в межах «критичних студій війн». На відміну від традиційних підходів, у яких питання онтології виносили за дужки, у сучасних наукових розвідках війну розглядають у прямому зв'язку з онтологією, хоча спостерігається значна варіативність підходів у розумінні природи війни та

**Парахонський Борис
Олександрович** – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

**Яворська Галина
Михайлівна** – доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

її учасників. Цікавими і продуктивними є ідеї будови множинних онтологій, щоб уникнути пошуку єдиної підстави для визначення сутності війни, намагання відійти від принципу інструментальності, увага до розхитування традиційних розподілів (між військовими та цивільними та ін.), а також до того факту, що війна виявляє себе поза межами ліній фронту і поза часами, коли вона триває [1, с. 122; 2].

Метою цієї статті є розглянути якісно нові параметри гібридних війн, пов'язані зі змінами безпекового середовища в умовах глобалізації. Ми виходимо із припущення про зв'язок провідних онтологічних і епістемологічних моделей дійсності з сучасними мілітарними теоріями та новими способами ведення воєнних дій [3, с. 143], зокрема про зв'язок гібридної війни з логікою постмодерністського релятивізму і загальною боротьбою із владним порядком. Окрему увагу приділено ролі політики ідентичності та аналізу когнітивного виміру гібридних конфліктів.

Специфіка гібридної війни як простору невизначеності

Гібридними називають війни, що є комбінацією заходів «жорсткої» та «м'якої» сили, які поєднують суто військові дії і комплекси підривних операцій диверсійного, інформаційного, соціального та економічного характеру [4]. Елементи такого типу ведення воєн простежуються в різні історичні епохи, що ставить питання про доцільність поширення термінології «гібридності» у новітньому політичному дискурсі. Втім, сам цей факт свідчить про певну нову якість як самого явища у сучасних міжнародних реаліях, так і рівня його усвідомлення політиками та експертами. Досвід багатосторонньої протидії агресорові з боку України продемонстрував принципово нові можливості захисту в умовах гібридної агресії, зокрема виявив значний потенціал використання міжнародно-правових заходів у боротьбі з РФ [5]. Це свідчить про те, що процес наростання кількості немілітарних вимірів ведення гібридних воєнних дій триває.

Роль війни у сучасних умовах як найбільшої загрози безпеці не змінилася, але технічний та технологічний розвиток людства, формування міжнародної економічної системи та загальносвітової мережі комунікацій надали поштовх для виникнення принципово нових загроз, що мають свої особливі риси і специфічно проявляються у внутрішньополітичних та міжнародних стосунках. Поява широкого спектру загроз нового типу посилює невизначеність міжнародного простору безпеки, провокує міжнародних акторів на випереджувальне застосування силової політики та на пошуки нових форм ведення війни.

Традиційне розуміння війни як суспільно-політичного феномену полягає у його визначенні як збройного зіткнення двох або більше сторін,

представлених переважно різними державами або їхніми коаліціями. Попри історичні відмінності та характер, різні типи воєн мають усталену структуру – комплекс ознак, що відрізняють стан війни від не-війни, війну від миру, війну від конфлікту тощо. Війна звичайно має фіксований початок (оголошення) і кінець (мирна угода). Кожна зі сторін має власні цілі у війні та знаходить відповідні ресурси для їх досягнення, визначає загальну стратегію ведення воєнних дій, оборонну чи наступальну, вдається до певних тактичних дій та операцій. Уявлення про перемогу формуються як повне або часткове досягнення своїх стратегічних цілей, з чим має погодитись і протилежна сторона, яка вважається такою, що зазнала поразки.

У випадку сучасних війн, які отримали назву «гібридних», усі ці ознаки значною мірою корегуються або зовсім змінюють смисл. Гібридна війна не оголошується і, отже, не має початку, так само як і кінця, оскільки мирна угода неможлива. Ця війна може лише вичерпатися внаслідок нестачі ресурсів. Протилежна сторона може не визнаватися правовим суб'єктом, тоді як сторона, яка веде війну, може не визнавати цього і навіть прагне брати на себе функції посередника у конфлікті. Цілі гібридної війни не визначені або приховуються. У військових операціях задіяні ресурси, які за призначенням не є військовою зброєю, – енергетичні, інформаційні, економічні тощо. У функції елементу війни залучається мирне населення – як об'єкт «захисту» у пропаганді або як «щит» у військовій тактиці. Замість чітко окресленої стратегії війни декларуються деякі загальні наміри, а реальні кроки здійснюються відповідно до конкретної ситуації на загальному театрі ведення війни у дуже широкому розумінні – дипломатичному, економічному, воєнному, соціальному тощо.

Істотною рисою гібридної війни є феномен «*приховування*». Якщо у традиційних війнах прямо говориться про претензії або амбіції одних держав щодо інших, чітко визначаються цілі війни, стратегічні наміри супротивників, то у війнах гібридного типу головний акцент робиться на створенні ситуації страху, нестабільності, невизначеності тощо. Приховування реального смислу війни стає необхідним з огляду на потребу виправдати свої дії в очах як власного населення, так і світової спільноти в умовах глобального інформаційного простору. Оскільки реальна ситуація може змінюватись і набувати небажаного вигляду, стає необхідним висувати на поверхню різні версії. Відбувається своєрідна *гра прихованих смислів*.

Так, у випадку гібридної війни РФ проти України Москва приховує свої реальні військові дії за маскою «громадянського конфлікту» в Україні, захистом російськомовного населення, «гуманітарною допомогою» тощо, намагаючись виглядати перед світом «миротворцем», а не стороною конфлікту. Зі свого боку, Україна також не схильна

відверто говорити про військовий конфлікт, тобто війну як таку, а маскує її під виглядом «антитерористичної операції», принаймні офіційно. Але коли це потрібно, неофіційно чи напівофіційно, робляться заяви про агресію та справжню війну з боку РФ, хоча реальні висновки з цього так і не робляться. Ще складніше виглядає смислова гра, коли країни Заходу та міжнародні організації вагаються визнати справжній характер гібридної війни з боку РФ, офіційно визнають Москву посередником у конфлікті (Мінський процес) і пристають на російську версію щодо «громадянської війни в Україні», хоча цілком усвідомлюють реальний стан справ. Усі ці суперечності, коливання, невизначеність є системою маскування дійсності, що зумовлена або внутрішніми бізнесовими інтересами, електоральними процесами або неготовністю та небажанням реально вплинути на ситуацію у бік її позитивного розв'язання.

Таким чином, виникає конфлікт у розумінні та інтерпретації подій, пов'язаних з гібридною війною. Зіткнення пояснень тих самих подій (війна на Донбасі) перетворюється, зрештою, на самостійний чинник деструктивного впливу, застосування якого призводить до руйнування уявлень про реальність. «Сьогодні не потрібно бомбити міста, досить розбомбити мізки», – говорить письменниця Оксана Забужко. Цей образний вислів охоплює суть ситуації та підкреслює значення когнітивного виміру гібридної війни, хоча водночас спрощує стан справ, подаючи «бомбування мізків» як процес, що є цілком контрольованим. Насправді «гра прихованих смислів» є явищем складнішим і потребує спеціального аналізу.

Паралельний світ і політика ідентичності

Важливо зрозуміти, що гібридна війна має свою онтологію, своє специфічне ставлення до реальності, істотно відмінне від традиційної парадигми війни. Кожна війна має своє смислове наповнення – заради чого озброєні групи людей мають знищувати одне одного. Справжньою метою будь-якої війни є влада у широкому розумінні. Якщо війна ведеться однією державою проти іншої, то з метою встановити або розширити межі свого панування, тобто досягти влади над територією. Спротив агресії, навпаки, є способом відстояти власну свободу від загрози іноземного панування. Війна може вестися проти власного народу з метою зміцнення й утримання влади. Громадянська війна ведеться за владний режим, який улаштовує ту або іншу політичну еліту. Але війна гібридного типу є складнішим явищем, оскільки ведеться проти владного порядку в цілому, тобто має на меті соціальний і політичний хаос, дестабілізацію усталених форм порядку. Гібридна війна не має сенсу, оскільки фактично не пропонує ніякого нового порядку, навіть якщо видається буцімто йдеться про переформатування геополітичних схем світового устрою.

На думку М. Калдор, на протиположних геополітичним або ідеологічним цілям традиційних війн цілі сучасних війн знаходяться у сфері політики ідентичності. Маються на увазі претензії на владу на основі партикулярної ідентичності – національної, кланової, релігійної або мовної [6, с. 9]. Нова політика ідентичності означає претензії на владу на основі присвоєння ярликів, що, як правило, пов'язане з ідеалізованим ностальгічним уявленням про минуле. Наративи політики ідентичності дійсно залежать від пам'яті та традицій, але в умовах корозії інших джерел легітимності їх намагаються винаходити заново [6, с. 41].

Питання ідентичності, можливо, найбільш фундаментальний мотив, за яким люди йдуть убивати інших, навіть якщо це мирне населення, у якого немає зброї. Війна ведеться проти «чужих», оскільки вони інші, і для того, щоб консолідувати «своїх», оскільки таким чином влада отримує легітимність. Так формується головна позиція упорядкованого «свого» на протиположності хаотичному «чужому». У міфологізованій реальності гібридної війни «чуже» не може виглядати як форма порядку, оскільки воно є злом і підлягає знищенню. Навпаки, «своє» конституюване як справжній порядок – система цінностей, базових принципів і регулятивних ідей, хоча насправді демонструє деякий уявний світ. Паралельний світ побудований за власною логікою, відповідно до якої приймаються рішення, оцінюються факти та здійснюються реальні операції.

Характерною рисою гібридної війни є те, що в ній задіяний особливий вимір агресивної поведінки, вмотивований створенням паралельної реальності як поєднання елементів справжньої дійсності та уявної. Нова якість війни полягає у радикальному зміщенні акцентів мотивації дій на рівень конструювання уявної псевдореальності. Ціннісно-смислова модель організує сприйняття реальності як цілісного комплексу фактів і явищ з відповідною оцінкою їх значущості. Те, що не вкладається у загальну модель світу, позначається як периферійне та вороже, спроможне зруйнувати реальність, а отже, потрібно захищатися від нього, вдаючись до певних героїчних дій.

Псевдореальність формується керованими засобами масової інформації, але дійсні її корені лежать глибше – в історичному досвіді та менталітеті, який сконцентрований у певній моделі реальності, що, паразитуючи на вибірковій сукупності реальних фактів, їх спотворює та уявною картиною заміщує реальну.

Історія показує багато схожих соціальних технологій, що створюють передумови для такого типу гібридних війн. На поверхневому рівні створюється певна квазіреальність («комунізм», «третій рейх», «русский мир», «ісламська держава» тощо), яка підтримується засобами пропаганди

та дезінформації, включно з розрахованими на це діями та висловлюваннями політичних лідерів та ідеологів, тоді як насправді відбувається формування смислового забезпечення потрібної пануючій еліті системи влади для утримання в покорі мас населення.

Складна побудова соціальної реальності у сучасних умовах надає підстави для тверджень щодо відносного характеру будь-яких уявлень про справжній стан речей. Логіка постмодерністського релятивізму орієнтує на заперечення об'єктивної істини в людському соціумі: істиною є те, що ми вважаємо за істину. Будь-яка ідеологічна конструкція може вважатися істинною, якщо її вважають такою, тим більш, якщо її заперечення може бути небезпечним для життя.

Перебування в межах ціннісної моделі реальності може бути функціонально виправданим для певної соціальної спільноти, але ця реальність руйнується, стає хиткою й хаотичною у зіткненні з іншою реальністю. Самозамкненість, зацикленість на собі, заборона виходу за певні межі, тобто відмова від самостійного мислення і критики – це необхідна умова функціонування подібних ціннісно-смислових конструкцій, вбудованих у життя спільноти. Але подолання замкненості досягається не шляхом констатації відносної їхньої правоти, а шляхом раціональної критики їхніх претензій на абсолютну істину та визначення відносних меж функціонування тієї соціальної реальності, яку вони організують і обслуговують.

Традиційні самозамкнені суспільства підлягають руйнації внаслідок історично об'єктивних процесів інтенсифікації процесів їх взаємодії та формування метацивілізаційних структур організації людства, тобто внаслідок процесів глобалізації. Відповідно до цих процесів має сенс говорити про метареальність, яка має функції істинної, справжньої реальності, принаймні відносно окремих локальних ціннісно-смислових моделей з їхніми претензіями на істинність. Це означає, що можна будувати або реанімувати будь-які паралельні світи з їх ціннісно-інформаційним наповненням, але всі вони будуть фактично вторинними, несправжніми, обмеженими певними соціальними групами або країнами. Чи йдеться про ісламський фундаменталізм із його середньовічними настановами шаріату, чи про православно-руський світ, еклектично поєднаний з радянськими цінностями, – це виклики глобалізованому світу, підтримані фінансовими та людськими ресурсами окремих держав, які, власне, і ведуть гібридні війни проти світового порядку в цілому.

Четверта світова війна та її фронти

Передумовою ведення гібридної війни є формування глобалізованого соціально-інформаційного і культурного простору як потужного механізму

моделювання реальності відповідно до правила: реальним і справжнім є те, що пропонується в цьому просторі, належним чином подане та оцінене, тоді як факти, що цьому суперечать, відкидаються та замовчуються або витіснені на периферію. У цьому випадку агресивні дії мають вигляд вимушених, спрямованих на захист скривджених, на подолання «світового зла», відновлення справедливості тощо. Міжнародний тероризм веде війну проти світового порядку в цілому під гаслами реанімації справжніх цінностей і смислів.

Відомий французький мислитель Ж. Бодріяр у праці «Дух тероризму», написаної під враженням масштабів подій 11 вересня, вважає за можливе позначити якісно новий етап глобального протистояння як «четверту світову війну», у якій ставкою стає власне глобалізація, тобто єдиний світовий порядок [7, с. 100]. На думку філософа, перші дві світові війни, які відповідають традиційним уявленням про війну, мали наслідком кінець європоцентричного світу, знищення нацизму та світової колоніальної системи. Третя світова велася у вигляді холодної війни, що поклала край комунізму. Від однієї війни до іншої людство наближається до єдиного світового порядку [7, с. 100–101]. Четверта світова війна, на думку Ж. Бодріяра, є те, що протистоїть будь-якому світовому порядку [7, с. 102]. Мається на увазі «фундаментальний антагонізм» глобалізації, масштабне загострення внутрішніх суперечностей світового розвитку. Війна з тероризмом має на меті знищення джерел загрози домінуючій системі глобальної організації владних відносин і панування – світовому порядку.

Початок четвертої світової війни логічно прив'язаний до безпрецедентного акту міжнародного тероризму 11 вересня 2001 р. з проголошенням загальної війни з тероризмом, до якої залучені США й країни НАТО, що ввели у дію ст. 5 Договору. Але війна з тероризмом є лише окремих аспектом більш широкого комплексу явищ, пов'язаних із загостренням глобальних суперечностей, виникненням нових форм геополітичного суперництва та зростанням агресивної поведінки держав, що опиняються на узбіччі світового прогресу.

У сучасних умовах цей етап протистояння можна позначити як Світову гібридну війну. На відміну від попередніх світових війн, включно із т. зв. «холодною», зумовлених загостренням суперечностей великих держав між собою та ідеологічним протистоянням двох соціально-економічних систем, сучасна Світова гібридна війна ведеться в межах єдиного глобалізованого простору на фронтах, утворених лініями розподілу між зонами стабільності та безпеки, світовим порядком, де вагу має закон і міжнародне право, та сферою невизначеності й політичного хаосу, де панує право сильного.

Сутність процесів глобалізації полягає в ліквідації різноманітних бар'єрів розвитку, що історично

складались у вигляді відносно ізольованих економічних укладів, у максимально можливому нівелюванні різниці в політичному устрої різних країн, що полегшує політичну взаємодію, у формуванні приблизно рівних стандартів соціально-економічного життя, у подоланні будь-яких перепон у міжнародних комунікаціях і формах міжкультурного спілкування, тощо.

Поступово країни різних регіонів світу залучаються до глобалізаційних процесів – через розвиток інтеграційних об'єднань та інші різноманітні системи співробітництва, міжнародну кооперацію та спільні проекти. У сучасній моделі світового порядку активно формуються нові, складні та багатомірні, моделі міжнародної взаємодії. Водночас продовжує поглиблюватися розкол світу на два простори, один з яких більш-менш успішно модернізується та рухається вперед, тоді як в іншому сучасний прогрес не має значних досягнень, панує бідність і відсталість. Дивергенція між ними значною мірою пояснює поляризацію світової системи на зону відносного миру, стабільності й процвітання та зону хаосу, нестабільності й економічної стагнації.

І хоча світові процеси у напрямку створення глобальної системи розвитку відбувалися протягом усієї модерної доби через формування колоніальних імперій, крізь боротьбу великих геополітичних сил за світове домінування, дві світові війни, ліквідацію колоніальної системи, можна стверджувати, що одним із вирішальних моментів, який зумовив незворотність глобалізації, було подолання розколин світу на дві соціально-економічні системи, підтримані потужними військово-політичними блоками на чолі із США та СРСР.

Руйнування системи соціалістичного табору і розвал СРСР, що у сучасній РФ прийнято вважати «найбільшою геополітичною катастрофою», надало можливість країнам постсоціалістичного простору включитись, з різною мірою інтенсивності, у глобальний рух формування єдиного світу, зокрема через процеси європейської інтеграції. В іншому випадку, успішні економічні реформи, проведені у КНР наприкінці ХХ ст., дозволили цій країні з величезними людськими ресурсами, зберігаючи комуністичний устрій, органічно увійти до світової економіки як один із найбільш динамічних її складників.

У кожному регіоні світу суперечлива природа глобалізації набуває своїх характерних рис відповідно до історичних і цивілізаційних умов, що склалися. У різних країнах існують сили, орієнтовані на включення у глобалізовану систему світового порядку, і такі, що чинять цьому опір, і які заради збереження власної моделі соціального та політичного порядку, яка гарантує їх панування, готові сприяти створенню ситуації світового хаосу. Таким чином створюються передумови виникнення гібридних війн.

Історичний досвід залишається достатньо вагомим чинником ведення гібридних війн сучасності. Можна сказати, що український досвід сягає війн 1918–1920 рр., які вела більшовицька влада проти нових національних державних утворень на теренах зруйнованої Російської імперії. До певного часу ці утворення могли визнаватися як незалежні, але згодом підлягали «реінтеграції». Штучно створювані альтернативні уряди закликали до вторгнення червоні війська. Вдала політика ідентичності більшовиків дозволяла, за відсутності національних політичних еліт, консолідувати «трудящі маси» як проти «експлуататорських класів», так і проти національно орієнтованої інтелігенції.

Привабливі гасла, інформаційні операції, проросійські орієнтації населення вже тоді становили комплекс знрядь підривної діяльності, спрямованої на дестабілізацію та хаос, знищення національних урядів нових держав. У результаті Російська імперія була відновлена через створення системи залежних держав та автономій у вигляді СРСР. Такий міжнародний порядок мав бути поширений у світі через механізми «світової революції».

Радянській досвід побудови комуністичного глобального світу, так само як і досвід нацистської Німеччини у формуванні нового світового порядку, виявився невдалим, оскільки мав на увазі силовий примус країн і народів до чужої системи цінностей або навіть знищення цілих народів. Сучасна глобалізація, навпаки, виходить із засад поступового визрівання необхідних умов включення тих або інших країн у глобальну систему. Спроби зробити це силовим шляхом, як, наприклад, в Іраку або Афганістані, також виявляються провальними. Недозрілість російського суспільства до умов сучасного глобального розвитку зумовила консервативну реакцію на провал демократичних реформ 90-х років ХХ ст. з наступним ухилом до самозамкненості та силового примусу пострадянських країн до реалій т. зв. «русского мира».

Прагнення російської політичної еліти й авторитарного керівництва зберегти свою владу і розпоряджатися величезними фінансовими ресурсами увійшло в суперечність із потребами модернізації економічної системи, необхідної в умовах глобалізованого світу, але пов'язаної з процесами небажаної демократизації політичної системи. Відволікти увагу суспільства від дійсно необхідних перетворень удалося шляхом звернення до базових соціальних інстинктів за допомогою формування викривленої паралельної реальності, яка легітимізує існуючий владний режим.

Російська влада, яка обґрунтовує свої дії міфологізованими уявленнями про сучасний світ і таким чином входить у жорсткий конфлікт з реальністю, потрапляє у своєрідну пастку роздвоєння дійсності. Якщо не враховувати змін в об'єктивних історичних процесах, починають зростати

розбіжності між звичними уявленнями та реальним станом речей. Це, зрештою, призводить до шизофренічної ситуації, коли реальністю вважається комфортний для суб'єкта уявний світ, тоді як дійсна реальність відкидається всупереч фактам. Конфлікт із об'єктивною реальністю рано чи пізно завершується тим, що суб'єкту або вдається пристосувати її до своїх уявлень, або змінюється сам суб'єкт до її рівня. Російське керівництво обрало шлях силового перетворення реальності відповідно до своїх уявлень.

З іншого боку, цим процесам сприяють механізми «втечі від реальності» у вигляді суперечливої позиції ліберально-демократичного Заходу, що зумовило неспроможність або небажання політиків розпізнати масштаби реальних загроз і викликів цивілізованому світу, нездатність швидко організувати необхідний дієвий спротив агресії. Як це було з більшовизмом, ліберальні політики заради власного спокою та виправдання бездіяльності намагаються не помічати або замовчують непривабливі риси дійсності у країнах із диктаторським або фашистським режимом. Навпаки, вони сприймають маскування за дійсність і прагнуть співпрацювати з диктаторами проти інших, на їхню думку, більших загроз.

Можна зрозуміти, коли така подвійна поведінка зумовлена гібридною тактикою боротьби з агресором для досягнення стратегічної цілі – мінімізації або повної ліквідації загрози, але, якщо миру прагнуть досягти шляхом фактичної капітуляції або за рахунок значних поступок з боку жертв агресії, це виглядає як спосіб уникнути відповідальності та аж ніяк не наближає до стратегічної мети. Радше, навпаки – усвідомлення безкарності власних дій провокує агресора до більш жорстких форм поведінки, до більших масштабів терору й застосування військової сили.

Гібридна війна як продовження політики ідентичності

Перемога у гібридній війні можлива, але вона не здобувається лише шляхом деокупації територій або введенням міжнародних контингентів, хоча це також необхідно. Перемога означає досягнення досить істотної зміни ідентичності або її корегування у вигідний для себе бік. Москва інтенсивно впроваджує власну політику ідентичності, насамперед у пострадянських країнах, користуючись при цьому різноманітними маніпулятивними технологіями. Стратегічна мета – відлучити населення від власної національної держави, яку вперто ідентифікують з «нацизмом», та затвердити у свідомості уявлення про «справжні» цінності радянського або російського світу. Населення переконують, що воно є «жертвою», що його нищать «фашисти» через високі тарифи та низькі пенсії. Провокуються зіткнення з націонал-радикалами, які зі свого боку охоче цьому підігрують. Така

політика ідентичності призводить до викривлених уявлень про реальність і, якщо цьому не протистояти, може спричинити нове коло гібридної війни на значно ширших теренах.

Для донецьких і кримських прихильників «советських» цінностей або «русского мира» зміна ідентичності також означає, зокрема, повагу до інших, до тих, хто їхні уявлення може не поділяти. Базовим є формування уявлень про пріоритетність власних інтересів і власної держави та розвінчання ілюзій, що з російського боку прийде спасіння й вирішення всіх проблем.

Отже, більш вдала позиція світової спільноти, як і нашої держави, у гібридній війні мала б полягати, скоріше, у здійсненні ефективної політики ідентичності, ніж у дипломатичних іграх та військових операціях.

Механізми впливу на ідентичність мають символічно-знакову природу, вони пов'язані зі смислами, з особливостями розуміння подій. Під час гібридної війни так само, як в інших новітніх конфліктах, пов'язаних, зокрема, із тероризмом, символічні компоненти виходять на перший план і починають відігравати ледь не вирішальну роль.

Ідеться про символи владного домінування противника (нападника), що набувають поширення за допомогою засобів масової інформації. Цей факт, у зв'язку з терористичними атаками, був відзначений журналістом Тедом Коплером, який стверджував, що ЗМІ, насамперед телебачення, з одного боку, і терористи – з другого, потребують одне одного, вступають у симбіотичні відносини. «Без телебачення тероризм стає чимось схожим на гіпотетичне, описане філософом, дерево у лісі: ніхто не чує, як воно падає, і тому в нього не має підстав, щоб існувати». А для телебачення тероризм є однією з найбільш цікавих речей, і тому воно не може відмовитися від його показу [8]. Щоправда, за останні кілька років телевізійне висвітлення терористичних актів стало обмеженішим, частково через те, що тероризм став сприйматися за належне.

Для гібридної війни існує такий самий симбіотичний зв'язок між гібридним агресором і сучасним інформаційним середовищем, що включає медійні та новомедійні засоби (Інтернет і соціальні мережі). Без соціальних мереж сучасна гібридна війна втратила б сенс. Крім того, на відміну від війни з терором, інформаційний простір у цьому випадку перетворюється на простір безпосереднього ведення воєнних дій, а інформація – на зброю з цілком реальним руйнівним ефектом, при застосуванні якої руйнуються не фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність.

Інформаційне середовище в умовах гібридної війни виходить за медійні межі, охоплюючи всі сфери публічної комунікації. Це публічний дискурс,

де висловитися може кожен. Публічний дискурс включає будь-яку публічну комунікацію (усі види медіа, соціальні мережі, публічні виступи, політичні дебати, офіційну частину дипломатичної активності). Він є механізмом для обміну смислами, для конструювання ідентичностей і створення версій розуміння подій. Інтерпретаційна складова гібридної війни, або когнітивний вимір ведення гібридних воєнних дій, реалізується за допомогою дискурсивних, вербально-семіотичних засобів. Зрештою, публічний дискурс формує порядок денний для проблеми Донбасу в Україні та в світі.

Особливість цієї війни полягає в тому, що, цитуючи британського генерала сера Ніколаса Гаутона, раніше в історії головною метою військової операції було досягнення цілі через фізичну активність (руйнування, географічні захоплення тощо), а те, що відбувалося далі – зміни на когнітивному рівні, були наслідком дій у фізичній реальності. Тепер війна та фізичне насильство є немислимими без онлайн супроводу, без використання соціальних мереж з метою маніпулювати думками та сприйняттям подій [9].

Однак насправді, на відміну від поширених поглядів, публічний дискурс не є сферою, де можна легко маніпулювати й легко вводити нові сенси. На порожньому місці неможливо створювати нові уявлення, так само як руйнувати старі. Успіхи РФ у «зомбуванні» власного населення і частини всього світу базуються на використанні існуючих інтерпретаційних схем, укорінених на рівні повсякденних уявлень, що беруться як даність та перебувають за межею критичного осмислення.

Приховані смисли гібридної війни

Для виявлення поширених смислів у розумінні подій гібридної війни варто розглянути зіткнення кількох наративів, пов'язаних з війною на Донбасі. Це насамперед наратив російської агресії, офіційно прийнятий в Україні, і протилежний до нього наратив «внутрішнього конфлікту в Україні», який поширює Російська Федерація. І хоча факти нападу регулярних російських військ на територію України, включно із накопиченням російських військ біля українських кордонів, є неспростовними, західні партнери України воліють сприймати події в Україні як внутрішній конфлікт, одну із сторін якого – донбаських сепаратистів, «повстанців» – підтримує РФ.

Понятійна схема «громадянської війни в Україні» має у російському виконанні свою специфіку. РФ не тільки відмовляється визнавати себе стороною конфлікту (попри зафіксовані Україною та міжнародними структурами незаперечні факти її участі), але нав'язує інтерпретацію, згідно з якою влада України («київська хунта») воює з російськомовним населенням України на Донбасі. Цей варіант розуміння подій не випадково набув

поширення на тимчасово окупованих територіях Донбасу. І справа тут не тільки у впливі російського інформаційного простору. Не менш важливо, що фундаментом для такого сприйняття і його постійного відтворення слугує стійке внутрішньоукраїнське протиставлення «народу» і «влади», яке набуло остаточного оформлення під час подій Революції гідності зимою 2013–2014 рр.

Зміна влади після втечі Януковича не призвела до зникнення цього протиставлення – воно збереглося у високому рівні недовіри до владних інституцій в Україні і стало водночас підставою для засвоєння російської версії подій на окупованих територіях, де значна частина населення переконана, що проти Донбасу воює не Росія, а українська влада. Недарма велика кількість мешканців окупованих територій (і, очевидно, частина переселенців) трактує як першопричину війни події на Майдані, а не дії РФ та Путіна. Обстріли з боку терористів сприймаються цивільним населенням як такі, що йдуть від українських ЗСУ (попри будь-який рівень очевидності протилежного).

Причини згоди західних союзників України на версію «внутрішнього конфлікту» вимагають окремого аналізу, однак зрозуміло, що підстави для цього не суто економічні. Здається, що основною тут, принаймні з боку європейських партнерів, є міцна прихильність до уявлення про головну мету створення об'єднаної Європи у вигляді ЄС як способу подолання наслідків Другої світової війни та запобіжника майбутнім війнам у Європі. Ця позиція остаточно сформувалася після завершення холодної війни. У межах такого сприйняття немає місця для уявлення про міждержавний збройний конфлікт у Європі з ядерною державою РФ в ролі агресора. Натомість внутрішній локальний конфлікт, хоч з якими кривавими наслідками, не створює для представників ЄС когнітивного дисонансу.

Таким чином, завдяки співіснуванню названих версій, створюється принципова неясність у визначенні сторін конфлікту та їхньої ролі в ньому, що далі негативно впливає на дипломатичні зусилля, стає складовою частиною інформаційної війни тощо. Формат Мінських перемовин був створений на основі неправдивого розуміння природи цього конфлікту як внутрішньоукраїнського, і це принципово обмежує ефективність будь-яких дипломатичних зусиль у рамках цього формату. Невизнання за РФ ролі агресора принципово викривляє зміст подій, що відбуваються в Україні. Іншими словами, конфлікт інтерпретацій, або зіткнення смислів, під час гібридної війни перетворюється на різновид зброї поряд з іншими невійськовими компонентами гібридних дій.

Окрему проблему когнітивного виміру гібридної війни становить образ її завершення. Щодо

суперечливості смислу перемоги та її зв'язку з характером ідентичності йшлося вище. Оскільки цілковита воєнна перемога в гібридній війні, на відміну від традиційної війни, буває неможливою для жодної зі сторін, це переводить питання у вимір смислів та їхнього конструювання. В умовах гібридної війни перемога переміщується зі сфери мілітарних бойових дій, що відбуваються у фізичній реальності, до когнітивного (ментального) виміру війни, а полем боротьби за неї стає боротьба за домінування смислів та інтерпретацій. Перемогти у гібридній війні значить не дати противнику досягти своїх політичних цілей.

У публічному дискурсі російсько-української агресії натрапляємо на кілька цілковито суперечливих і логічно неузгоджених інтерпретацій перемоги. Росія вважає, що перемогла Захід (за словами російського експерта С. Караганова), тоді як німецький політик твердить, що трансатлантична єдність перемогла Росію мирними засобами, уникнувши нової холодної війни. Показово, що в обох версіях ідеться про перемогу в термінах конфлікту РФ – Захід, хоча трактування результатів конфлікту є абсолютно протилежним. Це демонструє залежність поняття перемоги від того, як розуміють інтерпретатори, хто є головними учасниками конфлікту. І навіть якщо учасників ідентифікують однаково, це не стає на перешкоді, щоб одночасно кожний оголосив себе переможцем.

Саме з логіки розуміння війни на Донбасі як конфлікту між РФ і країнами НАТО впливає, що «військова перемога над Росією на Донбасі неможлива». Ці слова надзвичайного і повноважного посла Німеччини в Україні Ернста Райхеля були сприйняті в Україні як твердження про неможливість військової перемоги України над Росією. Однак панові Райхелю йшлося про інше – про неможливість війни між НАТО та РФ, замість якої ведеться політика «залякування Росії» з боку НАТО, застосовуються санкції проти РФ тощо. У цій схемі завданням України стає не боротьба з агресором, а виконання Мінських домовленостей, проведення внутрішніх реформ, боротьба з корупцією тощо.

При інтерпретації російсько-української гібридної війни як конфлікту між РФ та Заходом роль України як об'єкта агресії фактично уподібнюється ролі заручника терористів, якого використовують для виконання висунутих терористами вимог. РФ у цій схемі виконує роль держави-терориста, натомість країни Заходу намагаються «звільнити» Україну – мирним шляхом і з найменшими втратами. Таке розуміння не передбачає завершення війни перемогою України – йдеться лише про мінімізацію шкоди.

На відміну від бачення держави-агресора і, певною мірою, країн-партнерів, з перспективи України

у цій війні маємо двох головних учасників: Україна як об'єкт агресії і РФ як країна-нападник. Погодитися на інтерпретацію російсько-української агресії як війни РФ із Заходом Україна не може, оскільки в цьому випадку не береться до уваги найголовніше: четвертий рік ведення бойових дій на території нашої держави, тисячі жертв, кількість яких щоденно збільшується, близько 2 млн переселенців, усі економічні, гуманітарні, психологічні втрати. Тому перемогою для України має стати перемога у війні з агресором. Однак агресор, який не визнає свою роль як учасника конфлікту і подає себе як миротворця, не передбачає для себе будь-якого визнання поразки. Ще складніше говорити про зміст перемоги й поразки в умовах, коли час і форми завершення гібридної війни залишаються невизначеними, а статус конфлікту чітко не окресленим.

Водночас відбувається зміщення поняття перемоги над противником у внутрішню площину. Популярний мем *перемога/зрада* переводить наратив перемоги над зовнішнім противником до наративу перемоги над власною *злочинною владою*. Якщо взяти до уваги, що однією з цілей гібридної війни РФ проти України є підрив легітимності української влади та роздмухування внутрішньополітичних суперечностей, цей випадок зовні «нелогічної» інтерпретації *перемоги* як антоніма *зради* (а не поразки) цілком вписується до контексту гібридної агресії.

Нині спостерігаємо поширення нового варіанту «внутрішнього» розуміння перемоги – як перемоги над корупцією, що подається як важливіша за перемогу у війні. Чути заклики до «перемоги над собою», без якої начебто перемога над агресором є недосяжною. «В нас немає шансів на перемогу над зовнішнім ворогом, якщо ми не зможемо перемогти самих себе у війні, в якій ми як держава поки що програли всі основні битви, – війні з корупцією», – пише Андрій Коболев, автор статті у тижневику «Дзеркало тижня. Україна» (19 травня 2017 р.). Замість *перемоги* тут стверджується факт *програшу основних битв і відсутності шансів на перемогу над зовнішнім ворогом*. Метафоричне переведення боротьби з корупцією, яка сама по собі є необхідною, на рівень реальної війни, що точиться на Донбасі, є не просто маніпулятивним прийомом, воно виконує роль інформаційної та смислової зброї, підставляючи на місце перемоги поразку.

Поряд із перемогою в українській публічній сфері дебатуються інші варіанти закінчення війни. Так, заклики «припинити війну» створюють враження, що це справа волі (і бажання чи небажання) політичних лідерів. Ця картина не відповідає реальності воєнних подій у фізичному світі, однак вписується у схему її неправдивого розуміння як «громадянського конфлікту» або «братовбивчої війни», що розвивається

за концептуально-метафоричною логікою рдинного конфлікту і має припинитися за втручання лідера-«батька». Крім того, нав'язувана противником концепція громадянської війни в Україні вчергове знецінює зміст і значення перемоги, намагаючись заступити її концептом примирення.

Висновки

Онтологія гібридної війни визначається специфічним ставленням до реальності, істотно відмінним від традиційної парадигми війни. Війна гібридного типу ведеться проти владного порядку в цілому. Попри декларовані наміри переформатування геополітичних схем світового устрою вона має на меті дестабілізацію, соціальний і політичний хаос, не пропонуючи нових форм порядку.

У світі формується новий вид глобального протистояння. Світова гібридна війна ведеться в межах єдиного глобалізованого простору на фронтах, утворених лініями розподілу між зонами стабільності та безпеки, між світовим порядком, де вагу має закон і міжнародне право, та сферою невизначеності й політичного хаосу, де панує право сильного.

Істотною рисою гібридної війни є феномен «приховування». На відміну від традиційних війн, у війнах гібридного типу головний акцент робиться на створенні ситуації страху та невизначеності. Інструментом створення непевності є зіткнення контрверсійних версій щодо цілей війни, статусу учасників конфлікту, характеру їхніх дій тощо.

Цілі сучасних війн знаходяться у сфері політики ідентичності. Позиція світової спільноти та нашої держави у гібридній війні мала б полягати у здійсненні ефективної політики ідентичності, ніж у дипломатичних іграх та військових операціях.

Під час гібридної війни інформація перетворюється на зброю, при застосуванні якої руйнуються не фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність. Війна з терором виявила існування симбіотичного зв'язку між діями терористів і телебаченням, тоді як гібридна війна перебуває у симбіозі із сучасним інформаційним середовищем: без соціальних мереж гібридна війна не мала б сенсу.

Перемога у гібридній війні – перемога не військова, а смислова. Це невиконання політичних вимог противника і збереження Україною свого існування як самостійної держави. Щоб здобути перемогу, треба переконливо окреслити її політичний і моральний сенс. Однак уявлення про закінчення війни, крім вимог «покарати агресора», «припинити війну» та міркувань про долю Криму і Донбасу, залишаються неформованими і перебувають поза суспільним консенсусом.

Наратив «громадянської війни на Донбасі», нав'язуваний РФ і частково прийнятий нашими західними союзниками, справляє значний негативний вплив на можливості боротьби з агресором у дипломатичному, правовому, інформаційному вимірах. Вибір неправдивої версії внутрішнього конфлікту як базової для Мінських угод. Цей наратив знецінює зміст і значення перемоги, підставляючи на його місце концепт примирення.

Змішування військових, правових, моральних аспектів гібридної війни збільшує рівень взаємної недовіри та підвищує ризики внутрішньої дестабілізації в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Barkawi, Tarak, and Brighton, Shane. 'Powers of War : Fighting Knowledge, and Critique', *International Political Sociology*, 5, № 2, 2011 : 126–143.
2. Nordin, Astrid H. M, Öberg, Dan. Targeting the Ontology of War : From Clausewitz to Baudrillard and Millennium : *Journal of International Studies*. 2015, Vol. 43 (2) : 392–410.
3. Lovelace, Douglas C. Jr. (ed.). *Hybrid warfare and the gray zone threat*. Oxford : Oxford Univ. Press, 2016, p. 143.
4. Renz B., Smith H. *Russia and Hybrid Warfare : Going beyond the Label*. Report 1/2016. URL : <http://vnk.fi/en/government-s-analysis-assessment-and-research-activities>
5. Зеркаль Олена. Гаазький гамбіт. *Дзеркало тижня*. Україна. 2017. 19 трав. URL : https://gazeta.dt.ua/international/gaazkiy-gambit-242980_.html
6. Калдор М. *Новые и старые войны : организованное насилие в глобальную эпоху*. М. : Изд-во Института Гайдара, 2015. С. 39.
7. Бодрийяр Ж. Б. *Дух терроризма. Войны в заливе не было* / [пер. с фр. А. Качалова]. М. : РИПОЛ классик, 2016. С. 100.
8. Danner, Mark, Kirkpatrick, Jeanne, Kolakowski, Leszek et al. *Terrorism and the Media*. URL : <https://www.markdanner.com/articles/terrorisme-and-the-media>
9. *Building a British military fit for future challenges rather than past conflicts*. Speech by General Sir Nicholas Houghton, Chief of the Defence Staff. Published : 16 September 2015. URL : <https://www.gov.uk/government/speeches/building-a-british-military-fit-for-future-challenges-rather-than-past-conflicts>

References

1. Barkawi, Tarak, & Brighton, Shane (2011). Powers of War : Fighting Knowledge, and Critique. *International Political Sociology*, 2, 126–143 [in English].
2. Nordin, Astrid H. M, Öberg, Dan. (2015). Targeting the Ontology of War : From Clausewitz to Baudrillard Millennium. *Journal of International Studies*, Vol. 43 (2), 392–410 [in English].
3. Lovelace, Douglas C. Jr. (ed.). (2016). *Hybrid warfare and the gray zone threat*. (Oxford : Oxford Univ. Press [in English].

4. Renz, B., & Smith, H. (2016). Russia and Hybrid Warfare : Going beyond the Label. (Report 1). (n.d). *vnk.fi*. Retrieved from <http://vnk.fi/en/government-s-analysis-assessment-and-research-activities> [in English].
5. Zerkal, Olena. (2017). Haazskiy gambit [Gambit in the Hague]. *Dzerkalo Tyzhnia – Mirror Weekly*. (Published : 16 Sept.). *gazeta.dt.ua*. Retrived from https://gazeta.dt.ua/international/gaazkiy-gambit-242980_.html [in Ukrainian].
6. Kaldor, M. (2015). *Novyye i staryie voiny : organizovannoe nasilie v globalnuyu epokhu [New and Old Wars : Organized Violence in a Global Era]*. Moscow : Gaidar Institute Publishing House [in Russian].
7. Baudrillard, Jean (2016). *Dukh terrorizma. Voiny v Zalivie nie bylo [Spirit of Terrorisme. The War in Gulf Did Not Take Place]*. (A. Kachalov, Trans.). Moscow : RIPOL [in Russian].
8. Danner, Mark, Kirkpatrick, Jeanne, Kolakowski, Leszek, et al. (2017). Terrorism and the Media. (n.d.). Retrieved from <https://www.markdanner.com/articles/terrorisme-and-the-media> [in English].
9. Houghton, Nicholas (2015). Building a British military fitf or future challenges rather than past conflicts. (Speech by Chief of the Defence Staff). (Published : 16 Sept). *gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/speeches/building-a-british-military-fit-for-future-challenges-rather-than-past-conflicts> [in English].